

АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИГА ДОИР ТУШУНЧАЛАР ТАВСИФИ ХУСУСИДА

Аннотация

Мазкур мақолада ахборот хавфсизлиги билан боғлиқ тушунчалар, уларнинг тавсифи ва ахборот хавфсизлигининг давлат, жамият ҳамда инсон ҳаёти барқарорлигини сақлашдаги аҳамияти хусусида сўз боради.

Калит сўзлар: *ахборот, ахборот хавфсизлиги, кибер-хавфсизлик, ахборот хуружи, ахборий хавфсизлик, ахборий муҳит, ахборот стратегияси, ахборот майдони*

Ҳозирги даврга келиб ахборот хавфсизлиги ҳар қандай давлат, жамият ва халқаро сиёсий майдонида инсон ва жамият барқарорлигини сақлашнинг энг асосий омили сифатида намоён бўлмоқда. Чунки, мутафаккирлар “ахборот дунёни бошқаради” деганида қандайдир ҳақиқат бордек кўринади. Шунингдек, турли ахборот хуружлари инсон кайфияти, психикаси ва турмуш тарзига ҳам салбий таъсир қилиш манбаига айлангани ҳеч кимга сир эмас.

Ахборот хавфсизлиги масаласи ва муаммолари таҳликали тарзда ўзини намоён қила бошлаганидан кейин унга доир тушунчалар ҳам вужудга келди. Шунинг учун ҳам давлат ахборот хавфсизлиги сиёсатига оид категорияларни илмий таҳлил этиш, уларни бир-бирлари билан қиёсий ўрганиш долзарб масалага айланди.

БМТнинг халқаро ахборот хавфсизликка оид тушунчаси – бу “таҳдидлар триадаси” деб аталадиган – террорчилик, жиноий ва ҳарбий-сиёсий (ҳарбий-сиёсий таҳдид деганда ахборот урушлари ва ахборотлар ўзаро кураши тушунилади) кабилардан глобал ахборот тизимларининг ҳимояланганлиги англанади. Шу билан бирга, баъзи мамлакатларда (жумладан, Россияда) турли давлатларнинг манфаатлари тўқнашувлари соҳасини ҳам халқаро ахборот хавфсизлиги тушунчасининг бир қисми деб ҳисоблайди. Ғарб давлатлари ва АҚШ бу масалага Россиядан фарқли ўлароқ тор ёндашув билан

қарайди, яъни техникавий жиҳатлар билан чекланиб асосан “кибер-хавфсизлик” иборасини қўллайди.

АҚШ ва ЕИ кибер хавфсизликка нисбатан энг асосий таҳдидлар сифатида кибертерроризм ва кибер жиноятчиликни кўрсатиб, кибер кенгликдаги давлатлараро ўзаро курашларни халқаро гуманитар ҳуқуқ доирасида мувофиқлаштиришни тавсия қилади[5].

БМТнинг 2011 йил 22 сентябрда қабул қилган “Халқаро ахборот хавфсизлигини таъминлаш конвенциясининг (концепция) 2-моддасида “ахборот хавфсизлиги”ни “шахс, жамият ва давлат манфаатларини ахборот кенглигида деструктив таҳдидлар ва бошқа нохуш таъсирлардан ҳимояланганлик ҳолати” деб таърифлайди[6].

Мазкур БМТ конвенциясининг 4-моддасида ахборот кенглигидаги халқаро дунё ва хавфсизликка асосий таҳдидлар белгилаб қўйилди. Улар қуйидагилардан иборат:

душманлик хатти-ҳаракатлари ва агрессия актларини амалга ошириш учун ахборот технологиялари ва воситаларидан фойдаланиш;

ахборот кенгликларида бошқа давлатларнинг жуда муҳим тузилмаларига қарши йўналтирилган деструктив таъсирлар;

ахборот майдонида ахборот ресурсларига эга бўлган бошқа давлатларнинг бу каби ресурсларидан ноқонуний равишда ва рухсат олмаган ҳолда фойдаланиш;

ахборот майдонида бошқа давлатларнинг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий тизимларига путур етказиш, жамият беқарорлигини келтириб чиқариш мақсадида аҳолига психологик таъсир қилиш;

давлат ва нодавлат тузилмалар, ташкилотлар, гуруҳлар ва алоҳида шахслар томонидан террорчилик, экстремистик ва бошқа жиноий мақсадларда халқаро ахборот майдонларидан фойдаланиш;

халқаро ҳуқуқ ва давлатларнинг миллий қонунчилиги меъёрлари ва принципларига зид бўлган ахборотларни чегаралараро тарқатиш;

миллатлараро, ирқлараро ва конфессиялараро душманликни қўзғайдиган, ирқчилик ва бошқаларга нисбатан тоқатсизликка оид ёзма материаллар, тасвирлар ёки ҳар қандай шахс ёки шахслар гуруҳига қарши ирқ, терисининг ранги, миллий ва этник келиб чиқишига асосланган ҳолда куч ишлатиш ёки дискриминация, тоқатсизлик келтириб чиқарувчи ғоялар ҳамда назарияларни тарғиб этиш мақсадида ахборот инфратузилмаларидан фойдаланиш;

бошқа давлатлар ахборот майдонларида ахборот оқимларини манипуляция қилиш, жамият психологик ва руҳий муҳитини бузиб кўрсатиш, анъанавий маданий, ахлоқий, этикавий ва эстетик қадриятларга зарар етказиш мақсадида ёлғон хабарлар тарқатиш, уларни беркитиш;

ахборот майдонида мавжуд бўлган асосий инсон ҳуқуқ ва эркинликларига зиён етказувчи ахборот-коммуникация технологиялари ва воситаларидан фойдаланиш;

янги ахборот-коммуникация технологияларига киришга тўсқинлик қилиш, ахборотлашиш соҳасида бошқа давлатларга зарар келтирадиган технологик боғлиқлик шартларини ташкил этиш;

ахборотларни босим билан тарқатиш, бошқа давлатлар миллий ахборот ресурслари устидан назорат қилишни эгаллаб олиш[6].

Аксарият олимлар талқинларида “ахборий хавфсизлик” ва “ахборот хавфсизлиги” тушунчаларининг ўзаро боғлиқлигини исботлашга уринадилар. “ахборий” сўзи “ахборий хавфсизлик” тушунчаси ҳимоя объектига зиён етказиши мумкин бўлган фаолият йўналишини кўрсатади. Бу ҳолатда “ахборий хавфсизлик” тушунчаси муайян объектнинг ахборот таҳдидларидан ҳимояланганлик ҳолатини белгилаб беради. Бунда ҳимоя объекти сифатида нафақат ахборот, балки инсон ҳам иштирок этади.

Баъзи адабиётларда “ахборий хавфсизлик” деганда, ахборот муносабатлари субъектларининг ахборий эҳтиёжларини қондиришни таъминловчи ахборот муҳитининг ҳолати, ахборий хавфсизлик ва ахборот муносабатлари субъектларини ноҳуш ахборот таъсирларидан ҳимоялаш

тушунилади[1.20-21.]. Бунда “ахборий муҳит” деганда субъектлар фаолияти соҳасининг ахборотларни яратиш, қайта ишлаб чиқиш ва истеъмол қилиш билан боғлиқ жиҳатларини англатади.

Шу тариқа, “ахборий хавфсизлик” анча кенг тушунча бўлиб, у ўз ичига ахборот хавфсизлигидан ташқари яна ахборотлар муносабатлари субъектларини нохуш ахборот таъсирларидан ҳимоялашни ҳам олади. “Ахборий хавфсизлик” иборасини матндан узиб олган ҳолда инглиз тилига таржима қилинганда худди “ахборот хавфсизлиги” каби “information security” шаклидаги инглизча ибора пайдо бўлади.

Халқаро ташкилотлар ҳужжатларига мувофиқ **ахборот хавфсизлигини** ахборот майдонида шахс, жамият ва давлатга нисбатан уюштирилган ёки табиий равишда пайдо бўлган ахборот ва коммуникациявий оқимлар таҳдидларининг алоҳида турлари ҳар томонлама ва ишончли тарзда ҳимояланган жамиятнинг ҳолатидир.

Ахборот хавфсизлиги қуйидагилардан иборат:

1) фуқаролар, ташкилотлар ва давлат манфаатларини таъминлаш учун шаклландирган ва ривожланиб борадиган ахборот майдони хавфсизлиги ҳолатидир;

2) ахборотлардан қатъий тарзда мақсадли равишда фойдаланиладиган ва уларни ишлатишда тизимга (объектга) нохуш таъсир этмайдиган ахборот инфратузилмаларининг ахборот хавфсизлиги ҳолатидир;

3) конфиденциаллик, бир бутунлик, очиқлик каби хусусиятларига зиён етказишга йўл қўймайдиган ахборотнинг ўзини хавфсизлик ҳолати.

Халқаро ахборот хавфсизлиги БМТ томонидан “ахборот майдонидаги жаҳон ҳамжамияти ва давлатлар хавфсизлигига таҳдидлар уюштириш ва дунё барқарорлигини бузиш истисно бўлган халқаро муносабатларнинг ҳолатидир”[4.315] дея таърифланган. Халқаро ахборот хавфсизлигига доир илмий тадқиқотлардаги ўзаро баҳслар натижасида ахборот хавфсизлигига нисбатан икки хил талқинлар шаклланди.

Халқаро миқёсда тадқиқот олиб бораётган олимлардан Р.Хандли ва Р.Андерсон ўз тадқиқотларида АҚШ ахборот инфратузилмаларига таҳдидларга боғлиқ ҳолда ахборот хавфсизлиги муаммоларининг ечимларини топиш жараёнларида компьютер, шунингдек ижтимоий тармоқлардаги ахборотларни ҳимоя қилишнинг технологик жиҳатларини ахборот хавфсизлиги сифатида илгари сурди[9]. Иккинчи талқин асосчилари Ж.Най ва У.Оуэнс каби олимлар эса авж олиб бораётган ахборотлашиш жараёнларини сиёсий ва мафкуравий ҳодисалар билан боғлаб, ўз назарий тадқиқотларини эълон қилди. Уларнинг қарашича, ахборот стратегияси – бу ўз таъсирини хорижий мамлакатлар раҳбарияти ва аҳолисига Америка идеалларини тарқатиш мақсадидаги “юмшоқ куч”ни ифодалашдан иборатдир[10].

“WikiSec.RU ахборот хавфсизлиги энциклопедия”сида айтилишича, ахборот хавфсизлиги (АХ) тушунчаси уни қўллаш даражасига қараб қуйидагиларга бўлинади: корхона АХ, шахс АХ, давлат АХ. Ҳар бир даражадаги АХ учун алоҳида таърифлар мавжуд[8].

Ҳозирги даврга келиб ахборот хавфсизлиги тушунчаси анча торайтирилиб, фақат унинг техникавий-технологик кесимда ифодалаш ҳам русумга кирди. Масалан, “Ахборот жамияти глоссарийси”да **“ахборот хавфсизлиги”** (Information security) тушунчаси қуйидаги талқинда муомалага кирди:

–ахборотларни эҳтимолда юз берадиган, уларнинг конфиденциаллиги, бир бутунлиги, уларга киришга қулайлиги ёки атайлаб бузиб кўрсатилиши каби таҳдидлардан ҳимояланганлик;

–ахборотнинг атайлаб ёки тасодифан конфиденциаллиги, бир бутунлиги, уларга киришга қулайлиги ёки атайлаб бузиб кўрсатилишини олдини олишни таъминлашнинг ҳуқуқий, ташкилий ва технологик чоралар кўриш тизими, усуллари ва воситалар.

Албатта, бунда кенг маънога эга бўлган “ахборий хавфсизлик” тушунчаси “ахборот хавфсизлиги” тарзида таърифланмоқда[2].

Сиёсий ва ахборот хавфсизлиги ўзаро алоқаларини дастлаб 2015 йилда таниқли олим М.М.Кучерявий ўзининг “Миллий хавфсизликни модернизациялашни тушунишга доир” мақоласида таҳлил этган эди. У мазкур мақолада ахборий-сиёсий хавфсизлик, ахборий-сиёсий барқарорлик, ахборий-сиёсий инқироз, ахборий-сиёсий қарама-қарши курашлари ва бошқа тушунчаларни илмий муомалага киритди[7.19-32.].

М.М.Кучерявий ахборий-сиёсий хавфсизликни “глобал ахборот майдонида интернет тармоқлари, ОАВ ва бошқа коммуникация воситаларидан фойдаланган ҳолдаги таҳдидлар шароитида мамлакатнинг ахборот суверенитетини ҳимояланганлиги” деб талқин этади.

Россия Федерацияси миллий стандартида “ахборот (маълумотлар) хавфсизлиги – ахборотларнинг (маълумотларнинг) конфиденциаллиги, очиқлиги ва яхлитлиги таъминланган ҳолдаги ҳимояланганлик ҳолати”[3], деб таърифланган.

Шу тариқа, ахборот хавфсизлиги деганда ахборотларнинг ички ва ташқи таҳдидлардан ҳимояланганлиги, ахборотларни чиқиб кетиши, ўғирланиши, йўқолиши, рухсатсиз йўқ қилиш, бузиб кўрсатиш, сохталаштириш, рухсатсиз нусха олиш, блоклаб қўйиш; ахборот олиш ва уни фош қилишга ҳуқуқи бўлмаган шахснинг тасодифий тарзда ёки қасддан ахборотга таъсир қилиши ёки танишиши кабилар тушунилади.

Умуман олганда, олимлар ахборий-сиёсий хавфсизлик деганда фуқаролар, давлат ва жамиятнинг муҳим ҳаётий манфаатларини сиёсий соҳада ички ва ташқи ахборот таҳдидларидан ҳимоя қилиш билан боғлиқ комплекс муаммолар англашилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Алексеенцев А.И. Сущность и соотношение понятий «защита информации» и «безопасность информации» //«Безопасность информационных технологий», № 1, 1999.// -С.20-21.

2. Баранов Н. Понятийный аппарат информационной безопасности// <https://nicbar.ru/politology/study/62-informatsionnaya-bezopasnost-v-sovremennom-mire/628-tema-3-ponyatijnyj-apparat-informatsionnoj-bezopasnosti>.
3. ГОСТ Р 50922-2006. Национальный стандарт Российской Федерации: *Защита информации. Основные термины и определения*// <https://docs.cntd.ru/document/1200058320>.
4. Доклад Генеральной Ассамблеи ООН А/55/40, 10 июля 2000; А/55/140/Add. 1,3 октября 2000// Информационные вызовы национальной и международной безопасности. – М.,2001. – С. 315. [Doc. UN General Assembly A/55/40, 10 July 2000; A/55/40 / Add. 1, October 3. Informacionnye vyzovy nacional'noji mezhdunarodnoj bezopasnosti (Information Challenges to National and International Security).-Moscow, 2001.-P. 315.]
5. Зиновьева Е.С.Международная информационная безопасность. 20.06.2014 г.// <https://mgimo.ru/about/news/experts/256505/>.
6. Конвенция об обеспечении международной информационной безопасности (концепция) ООН. 22 сентября 2011 г.//https://www.mid.ru/mezhdunarodnaa-informacionnaa-bezopasnost/-/asset_publisher/UsCUTiw2pO53/content/id/191666.
7. Кучерявый М. М. К пониманию политики модернизации национальной безопасности//Управленческое консультирование. 2015.№ 11.-С.19–32.
8. Энциклопедия информационной безопасности WikiSec.RU [Электронный ресурс].–Режим доступа: <http://www.wikisec.ru/> (дата обращения: 17.10.11).
9. Hundley, R.; Anderson, R. Security in Cyberspace: An Emerging Challenge for Society